

ԳՐԱԽՕՍԱԿԱՆ

Մ. Օրախելաշվիլի՝ «ՍԵՐԳՕ ՕՐՋՈՆԻԿԻՁԷ», Մոսկւա, 1936.

Օրախելաշվիլին իր ազգակից և ընկեր Օրջոնիկիձէի յիսնամեակի՝ առթիւ մի գրքոյկ է գրել, որը փաստօրէն դամբանական է դարձել, որովհետեւ Օրջոնիկիձէն մեռել է արդէն: Օրախելաշվիլին չափազանցում է Օրջոնիկիձէի կատարած դերը հին Բագուում, բայց ուղղակի հեքիաթներ է պատմում Օրջոնիկիձէի մասին իրանում: Բառացի նա գրում է. «1909-ի ամառը Բագուայ բոլշևիկեան կազմակերպութիւնը ուղարկում է (Օրջոնիկիձէն) իրանի Գիլան նահանգը, որը յեղափոխական շարժման կենտրոնն էր: Օրջոնիկիձէն գալիս է Էնգելի և Ռէշտ 1909-ի աշնանը և ղեկավար դեր կատարում յեղափոխական պայքարում: Նա եղել է զանգածային շարժումների փողոցական ղեկավարն ու կազմակերպիչը ընդդէմ բռնի ցարական փողոցականութեան: Սարգար - Մուսի յեղափոխական խմբի շարժումը Շահսեանների դէմ, որոնք յարձակուի էին Արդաբիլի վրա, կազմակերպուի է Օրջոնիկիձէի մօտ մասնակցութեամբ, և նա գնացել է այդ խմբի հետ»:

Պարսկական դէպքերին անդրադառնալով՝ Օրախելաշվիլին ասում է, թէ Թաւրիզի գրաւումից յետոյ «Կովկասեան յեղափոխականները անցան Գիլան»: Կովկասեան յեղափոխականները մեր նփրեմն ու ընկերներն էին, Օրախելաշվիլին այդ մասին լռում է, իսկ Օրջո-

նիկիձէին ահագին դեր է տալիս — ամբողջ հէքեաթ:

Օրջոնիկիձէն փախչում է Սիբերիոյ ախտից Բագու և այնտեղից գալիս Գիլան, գլուխը պահելու նպատակով: Հայ յեղափոխականները, այսինքն դաշնակցականները նրան, իբրեւ կովկասցիի, պահում են, Օրջոնիկիձէն ապրում է նրանց նպաստով: Ո՛չ մի մասնակցութիւն, ո՛չ թէ ղեկավար, այլ՝ նոյնիսկ սովորական, չի ունեցել կռիւներում, ո՛չ զենք բռնել և ոչ լեզու գիտէր, և Օրախելաշվիլին հաւատացնում է, թէ նրան «մուշտէիդ» (սուրբ) էին ասում, իբր թէ վայելած մեծ ժողովրդականութեան համար, մինչդեռ իր բուժակի արհեստը բանեցնելուց զատ ոչինչ չի արել: Դաշնակցականների օգնութեամբ էր նաեւ, որ Օրջոնիկիձէն անցաւ Եւրոպա:

Այս հէքեաթի հնարումը բնորոշում է ո՛չ միայն Օրախելաշվիլուն, այլ և իրեն Օրջոնիկիձէին, որը այդ գիրքը կարդացել է և թոյլ է տուել տպագրել: Բնորոշ է և հետեւեալը. Օրախելաշվիլին գրում է, թէ 21 յունւար 1936-ին ագրքեջանեան պատգամաւորութեան ընդունելութեան ժամանակ, երբ Օրջոնիկիձէն ներս է մտնում, Ստալինը բացազանցում է. «Ողջո՛յն Ագրքեջանի ազատարարին, նա առաջինը մտաւ Ագրքեջան»: Թէեւ Ստալինի բերանով է ստեղ-

ծած, բայց այս էլ հեքեաք է, որովհետեւ Բագրի խորհրդայնացումը ուրիշ մտադրիկ են արել:

Անգուստ միսամսաներ է շուայիլի Օրախեյաշիլին եւ իր հայրենակից Սերգոյի ուրիշ աշխատանքների մասին: Ինչպէս յայտնի է, Ստալինը նրան առաջ քաշեց Շահումեանի մահից յետոյ Անդրկովկասում հայ բոլշեւիկներին չէզոքացնելու համար: Օրջոնիկիձէի երեւումով խաւարեց երկրային Կոմիտէի Հայ բոլշեւիկների արեւը՝ սկսած Նազարեթեանից եւ վերջացրած Միրզոյեանով: Բայց Մոսկւան, այսինքն՝ Լենինը առանձին արժէք չէր տալիս Սերգոյին. այդ երեւում է, քէկուզ, այն ջանքերից, որով Ստալինը Լենինին զբոսն էր տալիս մի նամակի տակ, «քէ Ունշիլիտի եւ քէ Ստալինի կարծիքով, Սերգոյն շատ վստահելի զինուորական աշխատող է եւ գործնական յեղափոխական, եւ իմֆս նրան նամաչում եմ 10 տարուց աւելի»: Այս տողերը ապացոյց են, որ Օրջոնիկիձէն պարզ կուսակցական աշխատաւոր է եղել եւ ոչ քէ գործիչ: Եւ իբրօք, մինչեւ Կովկասում վերերեւալը Օրջոնիկիձէն երբորդ կարգի գործիչ է եղել: Կովկասում միայն, յեւեւելով վրացի ազգայնական բոլշեւիկների վրա, Սերգոյն իրեն համար դիրք ստեղծեց:

Օրախեյաշիլին գրում է. «Անդրկովկասեան հանրապետութիւնների կուսակցական կազմակերպութիւններում, յատկապէս վրաց կազմակերպութեան մէջ, յայտնաբերեց ազգայնական շեղում, առանց որի ճնշման չէր կարելի մտածել իսկ Լենինի եւ Ստալինի ծրագրի գործադրութեան մասին: 1921 թ. յուլիս 31-ի կուսակցութեան Կովկասեան Բիւրօի (Կարիւրօ) լայնացած լիագումար նիստը, որին ղեկավարում էր Ստալինը, անհրաժեշտ նկատեց յատկապէս ընդգծել «ազգայնական քեֆումի» գոյութիւնը, որ արտայայտել էր

արտաքին առեւտրի եւ հանրապետութիւնների հոգային սահմանագծման, մասսաների վերացման եւ ստուգիչ կէտերի խնդիրներում»: Հետագայ դէպքերը ցոյց տւին, որ գործը ոչ քէ բուսական քեֆում էր կուսակցական զբոսն, այլ լրիւ ազգայնական քեֆում դէպի անջատողականութիւն: Վրաց ազգային քեֆում ունեցողները (ուկրոնիստները) դարձան ճգողական կենտրոնը ազգայնացի Նարիմանովսկաների — ուկրոնիստների, ինչպէս նաեւ քարական եւ ուկրայնական ուկրոնիստների համար: Ըստ Ստալինի՝ այդ քեֆումը ներկայացնում է իրենից «վրաց բունդ ազգայնականութիւնը, որ յարձակման է անցել հայերի եւ ազգայնացիների դէմ, եւ որը ուզում է վրաց ազգին արտօնեալ վիճակ տալ Անդրկովկասում»:

Արդ՝ ի՞նչ արաւ Սերգոյն. վերեւ յիշած եւ 2 նոյեմբ. 1921 թ. Կարիւրօի նստերից յետոյ անդրկովկասեան ընդհանուր տնտեսական մարմին ստեղծեց, այսինքն՝ ֆիրման դարձրեց անդրկովկասեան, իսկ էութիւնը պահեց վրացական: Սահմանների խնդրում էլ ըստ Ստալինի, վրաց յարձակող բունդ ազգայնականութիւնը յաղթեց, քէեւ Օրախեյաշիլին Սերգոյի յատուկ մի գործն է համարում այն, որ 1922 թ. յունւար 23-ին վրաց Կոմկուսի համագումարը փոխեց ղեկավարութիւնը: Ինչո՞ւ չպիտի փոխէր, երբ Սերգոյն արդէն նրանց ծրագիրը իրագործել էր:

Օրախեյաշիլին Սերգոյին ուզում է ներկայացնել իրբեւ առաքեալ Անդրկովկասի հանրապետութիւնների եղբայրութեան, այն ինչ իր իսկ տեսլանքից այս գրքում երեւում է, որ՝ 1) Սերգոյն վրաց բունդ ազգայնական գործիչ է եղել, որ՝ 2) Սերգոյն Կոմկուսի մէջ տեսական բանաձեւերով քննարկել է հայերին եւ իր ծրագիրը անցկացրել, որ՝ 3) Սերգոյն առիթ ունէր պատմական դեր

կատարելու իր ժողովրդի եւ Անդրկովկասի համար, բայց իրօք մնաց հարազատ աշակերտը Գուգուսաների, Վեշապեղիների ու Ժողովանիների եւ որ՝ 4) Սերգոն էր, որ իր կուսակցական ընկերներին վանեց դէպի ազգայնական դիրքերը: Եւսեփան – Բերիա պատմութեան սկիզբը այդ օրերից է գալիս:

Օրախելաշիլին այնուհետեւ Օրջոնիկիձէի միւս գործերն է գովում, մինչեւ ծանր արդիւնաբերութեան ժողովրդական կոմիսարութիւն, մինչդեռ նրա մահուանից յետոյ պարզեց, որ Օրջոնիկիձէի գործերը միայն նաեւրի մէջ են եղել եւ որ իր օգնական Պիատակովը եւ ամբողջ հիմնաբերութիւնը կազմած

է եղել վնասարարներից. մահից յետոյ Մեծխառնիկն յանձնած է կարգադրելու Սերգոյի բողած տխուր ժառանգութիւնը:

Մահից յետոյ միայն պարզեց, որ Սերգոն փոքր հոգիով եւ սահմանափակ կարողութիւնների տէր լարախաղաց է եղել, որ բարձրացել էր յեղափոխութեան ալիքի, բայց, մանաւանդ, Ստալինի պաշտպանութեան շնորհիւ: Մասնաւորապէս Անդրկովկասում նրան շատ կը յիշեն, բայց կը յիշեն աւելի իր վատ գործերով: Եւ Օրախելաշիլիի ստորաբարձութեամբ եւ անգուսպ ովսանմաներով ի գրեթէ Էլ չի օգնի...:

Ն. ԲԱԴԱԼԵԱՆ

Ն. Հանգոյց՝ «ՄԵՐ ԿԱՆՈՆԱԳԻՐԸ», Ա., Մատենաշար
«ԸՆԿԵՐԱԿԱՆ ԶՐՈՅՑՆԵՐ», № 1, Պէտրոպ, 1937.

16 էջոց փոքրիկ տետրակ է, որի մէջ Ն. Հանգոյցը մեկնաբանում է Հ. Յ. Դաշնակցութեան կանոնագրի հիմնական սկզբունքները: Ինչպէս իր «Մըտածումները Հ. Յ. Դաշնակցութեան մասին» գրքոյում էլ, Ն. Հանգոյցի մտքերը պարզ են, յստակ ու հանրամատչելի եւ, որպէս այդպիսին, լիովին հասնում են գծւած նպատակին: Մի քանի դիտողութիւններ, սակայն, ուզում ենք անել:

Նախ՝ կուսակցութեան բնորոշումը՝ ի՞նչ է կուսակցութիւնը: Ն. Հանգոյցը մի շարք համեմատութիւններ անելով՝ եզրակացնում է, թէ կուսակցութիւնը այն կարգի կազմակերպութիւնն է, որ ի նկատի ունի «մարդկութեան բարձրագոյն շահերը»: Այսինքն բառական չէ. «մարդկութեան բարձրագոյն շահերը» հետապնդող շատ կազմակերպութիւններ կան, որոնք, սակայն, կուսակցութիւն չեն, եկեղեցին, օրինակ, կամ գիտական ու մարդասիրական զանազան ընկերու-

թիւներ: Կուսակցութիւն լինելու ամհրաժեշտ պայմանը մի կազմակերպութեան քան ինքնակամ յատկանշան է:

Սխալ եւ հնացած, մարքսիզմից ժառանգութիւն մնացած տեսակէտ է եւ կուսակցութիւնը անպատճառ դասակարգային կազմակերպութիւն համարելը. տեսականօրէն կարող են լինել եւ ապադասակարգային, համագային նըպատակներ հետապնդող կուսակցութիւններ:

1Մեզ քուտ է նշանակէ, որ բաւարար չափով չէ շեշտած եւ «կուսակցութեան համակիրների» դերը. ճիշտ է, որ կուսակցութեան հիմքը իր անդամներն են, բայց առանց «համակիրների», միայն սեփական անդամների ուժով ո՛չ մի կուսակցութիւն չի կարող հասնել առաջադրած նպատակներին: Եւ Հ. Յ. Դաշնակցութիւնը միշտ առաջնակարգ նշանակութիւն է տւել ու տալիս է «համակիրներին», որոնք, ինչպէս ասում էր Ռոստոմը, «պոտենցիալ դաշնակցական»